

УДК 316.023.4

Н.О. КОДАЦЬКА

ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ТА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ

Кодацька Наталя Олександрівна – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри управління персоналом та економіки праці Дніпропетровської державної фінансової академії

У статті визначаються пріоритети сучасної жінки в реалізації професійних та сімейних ролей, розкриваються поширені форми материнської поведінки, здійснюється аналіз становища жінки на ринку праці. Методологічною основою дослідження виступають положення рольового підходу, що виражають концептуальні питання становлення особистості та реалізації нею різноманітних соціальних функцій. Надаються рекомендації щодо покращення становища сучасної жінки в професійній та сімейній сферах.

Ключові слова: батьківство, виховання дітей, кар'єра, маскуліність, материнство, подвійна завантаженість жінки, професійні та сімейні ролі, ринок праці, фемініст.

В статье дается определение приоритетов современной женщины в реализации профессиональных и семейных ролей, раскрываются распространенные формы материнского поведения, проводится анализ положения женщины на рынке труда. Методологической основой исследования выступают положения рольового подхода, выражающие концептуальные вопросы становления личности и реализации ею различных социальных функций. Даются рекомендации по улучшению положения современной женщины в профессиональной и семейной сферах.

Ключевые слова: отцовство, воспитание детей, карьера, маскулинность, материнство, двойная загрузка женщины, профессиональные и семейные роли, рынок труда, феминность.

The article is about priorities of modern woman in realization professional and family roles in Ukraine, widespread forms of maternal behavior. A methodological essential principle of research is role method expressing conceptual questions formatting of personality and realization various social functions. Author gives recommendations for improving position of modern woman in professional and family spheres.

Keywords: paternity, education of children, career, maskulinnist', maternity, double work-load of woman, professional and domestic roles, labour-market, feminnist'.

© Н.О. Кодацька, 2012

Постановка проблеми.

Нові економіко-суспільні умови обумовили збільшення інтересу до проблеми поєднання жіночою професійних, материнських та подружніх функцій. За останні роки відбулися істотні зміни у формуванні та становленні сучасної сім'ї. Простежується процес переходу інституту батьківства, материнства на другий план, на перший план виходять мотиви професійної реалізації та соціальної активності. Особливо це стосується молодих сімей, де спостерігаються тенденції до швидкого розпаду шлюбів, відсутності одного з батьків, формального виконання обов'язку батьків.

На сучасному етапі трансформаційних процесів в Україні актуальним питанням є переосмислення ролей жінки й чоловіка в суспільстві на засадах егалітарних принципів рівності.

Актуальність дослідження різноманітних форм реалізації жіночою професійних та сімейних ролей викликана протиріччями, що виникають у процесі їх виконання. Оскільки сімейно-побутові функції залишаються переважно за жінкою, то нерідко виникає конфлікт між професійною діяльністю і сімейними обов'язками. Це стає причиною подвійної завантаженості жінки, погіршення її фізичного і психічного здоров'я, негармонійного способу життя.

Аналіз останніх досліджень.

У соціології загальному вивченню сім'ї як соціального інституту і малої групи присвячені роботи А.І. Антонова, М.С. Мацковського, В.І. Медкова, А.Г. Харчева. Останнім часом приділяється

багато уваги вивченню соціальних аспектів неблагополучної сім'ї. Це, перш за все, роботи О.Г. Антонова-Турченко, В.А. Балцевич, С.Н. Бурової, А.К.Водневої, Г.М. Миньковского, Г.В. Святненко, В.І. Шиловой, Ю.М. Якубової.

Щодо теоретичних засад рольового підходу, зокрема розуміння поняття «соціальна роль», необхідно відзначити, що сучасна рольова теорія являє собою міждисциплінарний науковий напрям, який розробляється як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками й охоплює сфери: психології (Е.Берн, І.С. Кон, О.О. Леонтьєв, І.О. Мартинюк), педагогіки (К.М. Левітан, С.А. Шмаков), а також інтегральних дисциплін, насамперед соціальної психології (Г.М. Андреева, Є.В. Андрієнко, П.П.Горностаї, П.М. Шихерев), соціології освіти (Г.Ю. Зборовський, О.М. Осипов, В.Л. Нечаєв), педагогічної психології (І.А. Зимня, І.С. Кон).

Рольовий підхід, рольові теорії особистості започатковані й обґрунтовані в рамках наступних підходів: функціональна рольова теорія (Р.Лінтон, Т.Парсонс); структурна рольова теорія (Р.Берт, М.Мендзел, Х.Уайт, С.Уайншмид); організаційна рольова теорія (Н.Гросс, Р.Кан, М.Ван-Селл, Е.Ван-де-Влієрт); когнітивна рольова теорія (Я.Л.Морено, Дж.Роттер, Дж.Келлі, Дж.Мід, Ж.П'яже); теорія символічного інтеракціонізму (Дж.Г.Мід, Ч.Г.Кулі, Г.Блумберг, М.Куні, Т.Л.Шибутані) [2, с. 82].

У вітчизняній психології серед проблем, що стосуються визначення ролей жінки й чоловіка, значне місце посідають дослідження материнсько-

го інстинкту та девіантної поведінки матері як порушення природної функції жінки. Такі дослідження виконували В. Брутман, М. Панкратова, А. Варга, С. Єніколопова, І. Хамітова, М. Колпакова та інші [6, с. 95]. Об'єктивна ж тенденція в умовах і способі життя жінки за останні десятиліття істотно змінилися. Жінка стає членом ще однієї, крім сім'ї, соціальної спільноти – виробничого колективу. Це породжує низку нових соціальних та моральних проблем.

Мета статті.

Метою цієї статті є визначення пріоритетів сучасної жінки в реалізації професійних та сімейних ролей, аналіз різноманітних форм материнської поведінки, розробка рекомендацій щодо покращення становища сучасної жінки в професійній та сімейній сферах.

Основний матеріал.

Використовуючи методологію рольового підходу, можна визначити соціальну роль як соціальну функцію особистості, відповідний до прийнятих норм способів поведінки людей в залежності від їх статусу чи позиції у суспільстві, в системі міжособистісних стосунків. Індивідуальне виконання ролі людиною залежить від її знань та вмінь знаходитись у даній ролі, від значимості ролі для людини, від прагнення більше чи менше відповідати очікуванням оточуючих. Діапазон і кількість ролей визначаються багатоманітністю соціальних груп, видів діяльності та стосунків, у які включена особистість, а також її потребами та інтересами [2, с. 83].

Що стосується визначення соціальної ролі сучасної жінки, то слід відзначити, що найбільш значною зміною на ринку праці у ХХ ст. стало масове залучення жінок у виробництво. Переважно це було викликано збільшенням попиту на жіночу робочу силу і відповідним підвищенням освітнього рівня та кваліфікації жінок. Конфлікт між материнством і реалізацією кар'єрних цілей є об'єктом багатьох сучасних досліджень. Спочатку зайнятість і материнство розглядалися як несумісні соціальні ролі. Зокрема, Г. Бекер наголошував на тому, що з підвищенням рівня освіти і участі жінок на ринку праці зростають їх можливості щодо заробітку, але водночас збільшується вартість народження і виховання дітей, що спричинює скорочення народжуваності дітей. Г. Бекер висунув припущення, що, зменшуючи кількість дітей, освічені жінки збільшують інвестиції в їхню освіту і розвиток [4, с. 51].

Пізніші дослідження свідчать, що взаємозв'язок між участю жінок на ринку праці й народжуваністю є набагато складнішим і має розглядатися крізь призму додаткових факторів. Численні дослідження виявили позитивний взаємозв'язок між участю жінок на ринку праці й материнством, що спостерігається в європейських країнах, починаючи з 80-х років минулого століття [9, с. 48]. Намагання поєднати ці соціальні ролі змушує жінок у такий спосіб будувати свою кар'єру, щоб її можна було поєднувати з сімейними обов'язками. У сучасних розвинених суспільствах для жінок існують дві основні життєві стратегії – спочатку на-

родження дитини, а потім вихід на ринок праці або ж набуття професійного досвіду і накопичення фінансових ресурсів, що передбачає відкладення народження дитини. Друга, як правило, переважає на Заході і поступово розповсюджується на східноєвропейські країни, які ще зберігають риси першої життєвої стратегії. В країнах, де переважають традиційні цінності вирішення конфлікту між кар'єрою і материнством ускладнюється суспільним уявленням про те, що «годувальником» у сім'ї повинен бути чоловік, а жінка має присвятити себе вихованню дітей. Це примушує жінок, орієнтованих на кар'єру, відкладати народження дітей або ж відмовлятися від їх народження взагалі, що негативно позначається на рівні народжуваності в цих країнах. Крім того, впевненість у кар'єрних перспективах може бути вагомою для прийняття рішення щодо материнства, ніж сама участь на ринку праці.

Таким чином, високий рівень безробіття серед молоді, що має місце на більшості ринків праці, також сприяють відкладенню батьківства.

Необхідно зазначити, що французькі психологи виділяють три основні фази у житті жінки:

- соціалізація, накопичення інтелектуального та професійного досвіду;
- народження та виховання дітей;
- самоактуалізація, реалізація особистісного потенціалу [8, с. 142].

Проте сьогодні можна констатувати той факт, що друга фаза, а саме народження та виховання дітей, нерідко свідомо або несвідомо відторгається жінкою. Часто реалізація материнства відкладається на невизначений термін, оскільки самоактуалізація та реалізація особистісного потенціалу для жінки є вагомішою. Сучасні тенденції у соціумі представляють привабливою жінку з проявами маскулітності. Чоловічі риси характеру проявляються у професії, у сімейних стосунках, у спілкуванні. Прагнення домінувати, контролювати, бути діловою жінкою стає причиною для витіснення істинно фемінних ознак.

Проте ще К. Г. Юнг вважав, що різниця між жінкою і чоловіком полягає в тому, що чоловік прагне досконалості, а жінка – цілісності. У цьому й полягає помилка багатьох жінок: переймаючи на себе чоловічі функції, вони підсвідомо наслідують їхні прагнення. А природа жінки вимагає цілісності, рівномірного для її особистості поєднання фемінності й маскулітності.

Також важливо відзначити, що сьогодні серед загальних чинників, що сприяють поширенню такої соціальної проблеми, як алкоголізації жінок, виділяють економічну і соціальну незалежність жінки. Це пояснюється тим, що фактично рівність прав чоловіків і жінок у сучасному суспільстві в деяких випадках проявляється в ігноруванні специфічності жіночого організму, її біологічного призначення до відтворення потомства, обмежених фізіологічних можливостей, а також особливостей жіночої психології (більш високої емоційності, наприклад).

Абсолютно по-іншому трактує рівність прав чоловіків і жінок А. Вишневський, який відзначає,

що скорочення народження дітей «служує однією з серйозних передумов справжнього розкріпачення жінки, її реального рівноправ'я з чоловіком, її високої економічної і соціальної мобільності, всебічного розвитку її особистості», що «багато-кратне виношування, народження, вигодовування дітей, догляд за ними обмежують коло інтересів жінки, можливості її участі в громадському виробництві і громадському житті, її роль у сім'ї». На його думку, «професійні функції жінок вступають у протиріччя з їх материнськими функціями, що ускладнює виконання і тих, і інших, перешкоджає досягненню повного фактичного рівноправ'я жінки і чоловіка» [7].

Подібні твердження, що фактично закликають до обмеження материнської функції жінок, протиставляють її суспільно-виробничим обов'язкам, у виконанні яких і вбачається справжня рівність чоловіків і жінок, ми вважаємо небезпечними для подальшого відтворення населення нашої країни. Поєднання подібних психологічних установок з недостатньою матеріальною забезпеченістю і відсутністю сприятливих житлових умов є однією з головних причин нестійкості молодих сімей, збільшення кількості розлучень, бездітності, тривалого неodrуженого способу життя багатьох молодих чоловіків і жінок. Перевантаженість жінок виробничими і громадськими обов'язками пригноблює у них материнські почуття, витісняє почуття відповідальності за власних дітей.

Цікаві результати були отримані нами при проведенні формалізованого інтерв'ю в м. Дніпропетровську, в якому взяли участь 134 жінки, з яких 68,7% (92 особи) мають дитину віком до трьох років, 9% (12 осіб) мають дитину та знову вагітні, 22,4% (30 осіб) перебувають у стані вагітності. В ході інтерв'ю ми намагалися з'ясувати значимість ролі матері для сучасної жінки (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Що спонукало Вас до народження дитини?»

Відповіді	%	Ранг
Я вважаю це призначенням кожної жінки	53,0	2
Потреба в материнстві	70,1	1
Бажання змінити своє життя	19,4	5
Прохання мого чоловіка/партнера	25,4	3
Бажання зміцнити свою сім'ю	17,9	6
Небажання продовжувати працювати	3,0	10
Наявність дітей у більшості сімей мого оточення	3,7	9
Небажання бути самотньою	6,0	8
Бажання взяти шлюб	2,2	11
Бажання любити і піклуватися про безпорадну істоту	23,1	4
Спільне бажання (моє і чоловіка) мати дитину	6,7	7
Бажання старшої дитини мати брата (сестру)	1,5	12

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Від чого Ви нездатні відмовитись заради народження дитини?»

Відповіді	%
Від своєї професійної/навчальної діяльності	9,0
Від своєї творчої, особистої реалізації	9,7
Від свого матеріального рівня у випадку його погіршення	6,0
Від продовження стосунків зі своїм чоловіком/партнером	9,0
Від збереження краси свого тіла	3,7
Від спілкування з друзями та своїх захоплень	3,0
Від збереження свого здоров'я	8,2
Заради своєї дитини я здатна відмовитися від будь-чого	66,4
Від своєї релігії	0,7
Дитина – не перешкода	3,0
Важко сказати	2,2

На запитання «Через який час після народження дитини Ви вийшли/плануєте вийти на роботу?» було отримано такі відповіді: 27,6% респондентів – більше ніж 36 місяців після народження дитини; 26,1% – від 24 до 36 місяців після народження дитини; 17,2% – від 12 до 18 місяців після народження дитини; 13,4% – від 18 до 24 місяців після народження дитини; 5,9% – від 0 до 6 місяців після народження дитини; 4,5% – від 6 до 12 місяців після народження дитини; 3,7% – я зовсім не збираюсь виходити на роботу після народження дитини; 1,5% – не знаю. Отже, більша частина респондентів вийшла/планує вийти на роботу після закінчення строку перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Оскільки цей строк може бути подовжений до 6 років, якщо дитина потребує домашнього догляду через медичні показання, то частина матерів відкладають вихід на роботу до часу вступу дитини до школи. Випадки більш раннього виходу на роботу пояснювалися неможливістю продовжувати догляд за дитиною в домашніх умовах через матеріальні труднощі або потребою жінки в соціальній активності та спілкуванні з іншими людьми.

Отже, основним мотивом до народження дитини респонденти визначили потребу в материнстві та призначення в цьому кожної жінки, тобто роль матері залишається однією з найважливіших соціальних ролей жінки, реалізуючи яку, вона відчуває себе повноцінною особистістю. Також ваговим фактором у прийнятті рішення про народження дитини було для респондентів прохання чоловіка/партнера, оскільки це сприяло створенню, а в деяких випадках збереженню сім'ї.

Таким чином, більшість респондентів визначили, що заради своєї дитини здатні відмовитися від будь-чого, оскільки вважають дитину головною цінністю в житті. Проте частиною респондентів було відзначено, що вони нездатні відмовитися від

свої професійної або навчальної діяльності, творчої й особистої реалізації заради дитини, оскільки ці сфери є невід'ємною частиною їхнього життя.

Висновки.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що сьогодні існують три найбільш розповсюджені погляди на поєднання професійних та сімейних ролей жінки:

- переважаюча орієнтація на професійну діяльність, яка доходить до відмови від сім'ї та народження дітей;

- переважна орієнтація жінки на сімейні цінності, що має наслідком відсутність будь-якої професійної реалізації;

- спроба гнучкого поєднання професійних та сімейних ролей.

Намагання поєднати жінкою виконання професійних та сімейних ролей є найбільш поширеним на сьогодні способом поведінки. Певна річ, що неповний робочий день та гнучкий графік роботи негативно відображаються на кар'єрі жінці, але дають можливість поєднувати роботу і материнство. Як наслідок, жінки, які мають дітей до шести років, частіше працюють неповний робочий день, ніж інші жінки в нашій країні. Для жінок, які мають дітей і хочуть будувати кар'єру, варіанти гнучкої зайнятості мають особливе значення, однак можливості щодо цього залишаються обмеженими. На жаль, організація робочого часу в нашій країні поки що не задовольняє потреби працівників з

дітьми. Більшість жінок з дітьми зайняті на посадах, де вони не мають можливості регулювати свій робочий графік.

На практиці роль неповної зайнятості й гнучкого графіка роботи в кар'єрі жінок неоднозначна. З одного боку, такі умови праці дають можливість утримуватися жінкам на ринку праці в період після народження дитини і підтримувати рівень своєї професійної кваліфікації. З іншого боку, такий характер зайнятості скорочує можливості для кар'єрного зростання і зменшує доходи жінок від професійної зайнятості.

Аналізуючи зміст соціальної політики щодо материнства в Україні, ми виявили недостатній рівень правового захисту жінки, економічної допомоги сім'ям з дітьми та необхідність створення соціальної інфраструктури, яка могла б забезпечити жінкам оптимальні умови для народження й виховання дітей. Для покращення становища матерів у нашій країні доцільно спрямовувати соціальну політику на збільшення тривалості відпустки по догляду за дитиною та підвищення рівня фінансових виплат матерям. Одночасно має бути створена розгалужена система центрів догляду за дітьми, оскільки кількість і якість дошкільних дитячих закладів у нашій країні сьогодні не відповідає потребам сімей з дітьми, наслідком цього може бути підвищення рівня працевлаштування й рівня доходів матерів. Саме з огляду на цей підхід будуть спрямовані наші подальші дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галичанська А. Симетричність функцій членів подружжя / А. Галичанська // Соціальна психологія. - 2004. - № 5 (7). - С.155-161.
2. Горностай П.П. Життєві ролі та життєтворчість / П.П. Горностай // Наукові студії з соціальної та політичної психології. Вип. 5(8). - К., 2002. - С. 81-91.
3. Дімченко І. Жінки на ринку праці України / Дімченко І. // Праця і заробітня платня. - 1998.-№6.- 67 с.
4. Кукуленко-Лук'янець І.В. Реалізація фемінного потенціалу жінки-викладача як умова розвитку її особистісних якостей / І.В.Кукуленко-Лук'янець // Стратегічні пріоритети. - 2009. - №1(10). -3С. 46-57.
5. Менегетти А. Жінщина третього тисячелеття / А. Менегетти / Пер. с итальянского Славянской ассоциации Онтопсихологии. Изд. 2-е. - М.: ННБФ «Онтопсихология», 2002. - 256 с.
6. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. - СПб.: Питер, 2003. - 365 с.
7. Причини жіночого алкоголізму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://alco-pravda.info/reasons_woman_alcoholism02-ukr.htm.